

Vísindi í voða- birtist í Morgunblaðinu 20. maí 2020

Einu sinni var frjáls vísindaiðkun, markviss leit að prófaðri og haldgóðri þekkingu, aðalsmerki háskólanna. En hún er á hverfanda hveli.

Karlar sneiða hjá námi í háskólum og hverfa hópum saman úr námi í framhaldsskóla. Próunin er uggvænleg. Nú er svo komið, að konur eru í miklum meirihluta meðal háskólanema. Þær útskrifast fleiri á flestum sviðum, en nær eingöngu í hugvísindum, samfélagsvísindum og heilbrigðisvísindum. Ýmis konar kvenna- og kynfræði eru vinsælar undirgreinar. Um sjötíu af hundraði háskólanema eru konur víðast hvar á Vesturlöndum.

Kvenfrelsarar ráða víða lögum og lofum í æðri menntastofnunum. Ofbeldi – meira að segja líflátshótanir - í garð þeirra, sem neita að meðtaka rétttrúnaðarboðskapinn eða komast að óhentugum niðurstöðum fyrir málflutning þeirra, er áberandi. Vísindum og fræðum stafar ógn af kvenfrelsunaryfirgangi, bæði hvað stjórnun háskóla og iðkun varðar.

Sama ógn snýr að sjálfum kjarna vísindalegrar hugsunar, m.a.; almennri og fræðilegri siðvæðni; frjálsri og fordómalausri hugsun; umburðarlyndi og hlutlægni; frelsi til gagnrýni; vandvirkni og faglegru skynsemi við val viðfangsefna; faglegru og óhlutdrægri aðferðarýni, hagsmunarýni; skilmerkilegri og gagnrýninni framsetningu (þar með talin hugtakanotkun); faglegru varkárni við alhæfingar.

Ungverski sálfræðiprófessorinn og fyrrum forseti „Félags um vísindafrelsi og fræðimennsku“ (Society for academic freedom and scholarship) í Kanada, John J. Furedy (1940-2016), hefur varað við því gerræði, sem nú ríkir í háskólamenningu Vesturlanda. Hann bendir á að minnsta kosti fimm megindrætti, sem móta gerræðismenninguna eða „flauelsalræðið.“

1. Ótúlkanleg lögmál. (Hliðstæða gæti verið lögmálið um málfar, sem einungis svokallaðir jafnréttisfulltrúar skilja. Lögmálið er runnið undan rifjum þeirra á grundvelli huglægra þæginda eða fróunar. Það er túlkað að geðþótta í stað þess að setja fram hlutbundin skilmerki um frávík frá því.) 2. Tilvist gervísérfræðinga, sem hafa vald til að blanda sér í námsefni vísindagreina og starf deilda. 3. Skelfingarhrollur við þátttöku í gagnrýnum umræðum um grundvallatatriði. 4. Stöðubundið siðferði. (Hliðstæða gæti verið sú trú, að það sé í lagi að sníða ákveðnum hópi stakk staðalímynda – eins og til að mynda hvítum körlum af engilsaxneskum uppruna – en ekki körlum af öðrum uppruna, eða þeim, sem ekki eru bleikskinnar eða karlar.) 5. Djöfulvæðing þeirra, sem öðruvísi hugsa.

John áréttar forn háskólaréttindi til vísindaiðkunar án afskipta: „Frjálsræði er réttur allra (fræðimanna og nemenda) í stofnunum æðri menntunar til ástundunar vísinda [og fræðimennsku]. Það sama á við um rétt til frammistöðumats (verðleiki) öndvert við mat samkvæmt skoðunum (þægindi). Menntun við kanadíska háskóla er á líðandi stundu öndverður [við vísindafrelsi]. Hún er flauelseinræði, sem svipar til einkenna gerræðisstjórnarfars, nema að því leyti, að refsingar eru mildari.“

John ítrekar, að við æðri menntastofnanir ættu fræðimenn að halda í heiðri „því viðhorfi, að andstæðar hugmyndir vísindamanna séu snar þáttur í æðri menntun – og því skyldi hvetja til þess [að kynna slíkar hugmyndir].“

Eftirfarandi aðgreiningar, segir hann, eru skýrar í grundvallaratriðum (enda þótt stundum séu þær erfiðar viðgangs, þegar á hólminn er komið); aðgerðir og viðhorf; skoðanir og frammistaða; vísindafrelsi og vald; samhverf og ósamhverf valdatengsl; málefni og menn.“

Og John heldur áfram: „Svið eins og þroskasálfræði og skoðun einstaklingsmunar eru sérstaklega, en þó ekki eingöngu, varnarlítill gagnvart þeirri andþekkingarfræðilegu grundvallarreglu, að gildi skoðana skuli mæla á stiku huglægra þæginda, fremur en sannindamerkja og rökfærslu. „Harðari“ greinar eins og lífeðlisleg sálfræði og taugavísindi eru einnig í hættu.“

Louise Dixon, Nicola Graham-Kevan, John Archer taka í svipaðan streng og minna á, að „[f]ramfarir í félagsvísindum eigi sér stað, þegar kenningar eru prófaðar og þeim breytt á grundvelli nýrra niðurstaðna (evidence). Í félagsvísindum er vísindalegri aðferð beitt á sviðum, þar sem fordómar kynnu að ríkja. Aflvaki félagsvísindamanna er oft og tíðum hugmyndafræðilegt viðhorf til viðfangsefnisins. Það torveldar hugsun út fyrir viðurkennda kenningaafstöðu. Það er sérstaklega áberandi í rannsóknum á ofbeldi í nánnum samböndum.“

Louise og félagar segja ennfremur: „Áhrifamiklir fræðimenn hafa aðhyllst þá meginkreddu, að feðraveldi sé óhjákvæmilega aflvakinn í [parsamböndum]. Þetta hefur alið af sér mergjaða trú (core beliefs), sem varin er gegn rannsóknaniðurstöðum, sem henni mæla gegn.“

Þarf að gera gangskör að því að endurreisa vísindamennskuna?